

Віктор Андрущенко

Доктор філософських наук, професор, дійсний член (академік) АПН України, заслужений діяч науки і техніки України, ректор Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова, директор Інституту вищої освіти АПН України.

Народився 1 січня 1949 року в с. Совинка на Сумщині в сім'ї вчителів. Українець. Закінчив філософський факультет Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Опублікував понад 350 наукових праць, серед яких 12 індивідуальних і близько 25 колективних монографій, підручників, навчальних посібників для студентів вищих навчальних закладів. Загальне визнання отримали книги В. Андрущенка «Людина в системі культури» (1984), «Ідеологічна ефективність культури» (1988), «Історія соціальної філософії» (2000); «Роздуми про освіту» (2004); «Вступ до філософії. Великі філософи» (2005); «Сучасна соціальна філософія» (1996); «Беловежьє. Україна

1991–1995. Леонид Кравчук» (1996); «Культура. Ідеологія. Особистість» (2002, у співавт. з М. Михальченком та Л. Губерським); та ін.

Під керівництвом, за науковою консультацією і сприянням В. Андрущенка підготовлено 45 кандидатів і 10 докторів наук. Наукові здобутки вченого відзначені орденом «За заслуги» III ступеня, званням «Заслужений діяч науки і техніки України», Почесною грамотою Верховної Ради України (2000, 2001 рр.), першою премією Академії педагогічних наук України (2000 р.), Дипломом лауреата премії імені Дмитра Чижевського Національної академії наук України (2003 р.), Дипломом лауреата нагороди Ярослава Мудрого Академії наук вищої школи (2002 р.).

В. Андрущенко обрано Почесним доктором Пряшівського університету (Словаччина) та Харківського національного університету імені Г. Сковороди.

ЄВРОПЕЙСЬКА ПОЛІТИКА УКРАЇНИ

Геополітичне положення України на межі двох великих цивілізаційних просторів — європейського та євразійського було і є одним із визначальних факторів її історичної та політичної долі. Географічно Україна завжди була та залишається центральноєвропейською країною. Історично й політично протягом щонайменше чотирьох століть її значна частина пере-

бувала під впливом євразійської соціально-культурної традиції, Російської, а пізніше — Радянської імперії. Розщеплення національної ментальності та, як наслідок цього, складність формування когерентної системи геополітичних пріоритетів, національних інтересів, єдиної національної стратегії чималою мірою зумовили невдачу спроб побудови національної державності України в XVII і на початку XX ст., сучасні труднощі становлення України як європейської держави.

Проте чітке визначення геополітичних пріоритетів, консолідація в масовій свідомості базових національних інтересів є одними з найважливіших передумов стабільного розвитку будь-якої сучасної держави. У більшості випадків геополітичні пріоритети виводяться з базових цінностей суспільства, таких як виживання, свобода, демократія, економічний добробут, розвиток, соціально-культурні традиції й орієнтації, інші внутрішні (національна ментальність і домінуюча ідеологія, екологічна система та ін.) і зовнішні (міжнародне середовище, в тому числі геополітичне, союзи, блоки, історичний досвід і традиції міжнародних відносин та ін.) параметри.

Сучасні науковці тлумачать геополітику як «напрямок, що вивчає взаємозалежність зовнішньої політики держав, міжнародних відносин і систем політичних, економічних, екологічних, воєнно-стратегічних та інших взаємозв'язків, зумовлених географічним положенням країни (регіону) та іншими фізико- й економіко-географічними чинниками» (Тихонравов Ю. В. Геополитика: учебное пособие. — М.: ЗАО «Бизнес-школа «Интел-синтез», 1998. — С. 22). Останніми роками набуло поширення також тлумачення геополітики як сукупності фізичних і соціальних, матеріальних і моральних ресурсів держави, що складає той потенціал, використання якого (а в деяких випадках і просто його наявність) дає їй можливість домагатися своїх цілей на міжнародній арені (Мадіссон В.В., Шахов В.А. Сучасна українська геополітика. — К.: Либідь, 2003. — С. 13). До традиційних елементів геополітики, а саме просторово-територіальної характеристики держави (її географічного розташування, протяжності та конфігурації кордонів), її надр, ландшафту, клімату, розміру площі та структури населення додаються нові, такі, що змінюють попередні уявлення про силу держави, змінюють пріоритети з урахуванням факторів, які впливають на міжнародну політику (Там само. — С. 14).

Розуміння сутності поняття «геополітика» дає підстави стверджувати, що геополітика є одним із фундаментальних понять теорії міжнародних відносин, яке характеризує місце й конкретно-історичні форми впливу територіально-просторових особливостей розташування держав або блоків держав на локальні, регіональні, континентальні або глобальні міжнародні процеси. Водночас це поняття визначає не лише об'єктивну залежність зовнішньої політики тієї чи іншої країни від її географічного положення, а й об'єктивну залежність суб'єкта міжнародних відносин від сукупності матеріальних факторів, які дають можливість цьому суб'єктові здійснювати контроль над простором. Ось чому врахування й уміле використання геополітичного фактора є важливими передумовами формування ефективної зовнішньої політики. Геополітичний фактор належить до тих реалій, які, на думку деяких українських дослідників, утворюють своєрідне «навколишнє середовище» кожної держави, що прагне визначити свій політичний курс (Там само. — С. 23). Геополітичний фактор безпосередньо впливає на національні інтереси, вступає з ними у взаємодію. Усвідомлення національних інтересів, їх розуміння та зведення до злагодженої несуперечливої системи можливі лише за умови обов'язкового врахування сучасної геополітичної ситуації.

Однією з найважливіших категорій геополітики є геостратегія. Цей термін визначається як обґрунтований геополітикою напрям діяльності держави на міжнародній арені. Аналізуючи сучасні наукові напрацювання, слід зазначити, що Україна, на жаль, ніколи не мала чіткої геополітичної стратегії (Глобалізація і безпека розвитку: Моногр. / О.Г. Білорус, Д.Г. Лук'яненко та ін.; Кер. авт. кол. і наук. ред. О.Г.Білорус. — К.: КНЕУ, 2001. — С. 260). Тому досить актуальною для України слід вважати думку З. Бжезинського, що сутність геостратегії полягає у стратегічному управлінні геополітичними процесами (Бжезинський З. Велика шахівниця. — Львів—Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2000. — С. 39). Вводячи такі поняття, як геостратегічні гравці та геостратегічні стрижні, американський політолог вважає першими держави, які мають національну волю і здатні поширювати свій вплив за межі національних кордонів, спроможні здійснювати провідну роль не тільки в регіоні, а й займати глобальні позиції. Геополітичними стрижнями є держави, чие можливе значення впливає не з їхньої могутності чи мотивації їхніх

дій, а внаслідок вразливого розташування та його потенційного впливу на поведінку геостратегічних гравців (Гречанинов В.О. Після розпаду біполярної системи // Політика і час. — 2002. — № 1. — С. 58–67). Такими геостратегічними стрижнями для України як геостратегічного гравця є або Євросоюз (за умов самостійного західного курсу розвитку країни), або Росія (у разі входження України в більш вагомий (може, навіть союзний) відносини зі східним сусідом) (Там само).

При цьому слід враховувати, що останнім часом сучасна геополітика все більше починає спиратися на цивілізаційний підхід. Послідовники такого напрямку вважають, що нині у світі є сім-вісім різних цивілізацій, між якими точиться запекла боротьба (Хантингтон С. Столкновение цивилизаций / Пер. с англ. Т. Велимеева, Ю. Новикова. — М.: ООО «Изд-во АСТ», 2003. — С. 54–60). Виділяють західну, слов'янську (православну), конфуціанську (китайську), ісламську, індіюстську, японську, латиноамериканську та африканську цивілізації. Вбачається, що такий підхід набуває для України дуже важливого значення. Адже будь-яка країна прагне не бути підкореною, зберегти свою культуру й самобутність, правильно обрати шлях розвитку. Як вважає Ю. Яковець, нині починається етап формування нового типу світового співтовариства загальнопланетарного масштабу, яке відрізнятиметься від нинішнього насамперед своєю глобальністю, оскільки найяскравішим проявом і показником суспільних процесів є передусім глобалізація: розширення і поглиблення соціальних зв'язків та інститутів у просторі й часі (Яковець Ю.В. Глобализация и взаимодействие цивилизаций. — М.: ЗАО «Изд-во «Экономика», 2001. — С. 6–12).

Аналізуючи численні наукові праці, можна визначити декілька позитивних наслідків глобалізації для України. Зокрема, Ю.Яковець вважає, що:

- *по-перше*, стимулюється зростання виробництва внаслідок конкуренції, розширення ринку, поглиблення спеціалізації й міжнародного поділу праці не тільки на національному, але й на світовому рівні;

- *по-друге*, за рахунок збільшення масштабів виробництва досягається економія ресурсів, з'являються можливості для скорочення витрат і зниження цін, а отже, і для стійкого економічного росту;

• *по-третє*, підвищується продуктивність праці в результаті раціоналізації виробництва на глобальному рівні, поширення передових технологій і конкурентного тиску на користь безупинного впровадження інновацій. Усі партнери одержують можливість збільшивши виробництво, підвищити рівень заробітної плати і життєві стандарти (Там само. — С. 146—157). Крім того, деякі фахівці вважають, що взаємозалежність в умовах глобалізації держав стала настільки складною, що воєнний конфлікт великих держав тепер уже дійсно виключений (Панфілов О.Ю., Кальницький Е.А. Глобалізація та її вплив на воєнну політику держави // Наук. зап. Харків. військ. ун-ту. Соціальна філософія. Психологія. — Харків: ХВУ, 2003. — Вип. 17. — С. 73—80). З цього погляду глобалізація об'єктивно корисна для людського співтовариства, позитивно ним сприймається й активно стимулюється. Фактор глобалізації дедалі відчутніше впливає на всі сфери суспільного життя та діяльності.

Аналіз геополітичних особливостей України дає підстави стверджувати, що вона в цьому відношенні має багато переваг, оскільки вигідно відрізняється і своїм географічним положенням, і розмірами території, і чисельністю населення, і родючістю ґрунтів, і багатими природними ресурсами, і сприятливими кліматичними умовами. До того ж Україна володіє досить вигідними шляхами сполучень, має вихід до моря (Богданович В.Ю., Маначинский А.Я. Методологические основы системных исследований военной безопасности государства. — К., 2001. — С. 36; Коров М.О. Геополітика і національна безпека України // Наука и оборона. — 1995. — С. 20—30). Все це сприяло тому, що впродовж багатьох століть територія України була перехрестям не лише міграційних шляхів народів, а й торговельних шляхів. Якщо річкова система формувала зв'язки за лінією Північ—Південь, то сухопутні магістралі сприяли контактам Сходу і Заходу через територію України. З давніх часів через її територію пролягали важливі торговельні комунікації між країнами Балтії і середземномор'я, Західною та Центральною Європою і Середньою Азією та Китаєм. Торговельні шляхи формували перевагу тих чи інших культурних впливів — чи то грецьких та античних часів, чи то візантійських і норманських в епоху Київської Русі, чи то західноєвропейських у період пізнього середньовіччя, а всі разом зумовлювали також і геополітичні орієнтації.

Характеризуючи геополітичне положення України, слід звернути увагу на одну його особливість, яка викликає певні суперечки в українських наукових колах. Йдеться про те, що серед науковців немає одностайної думки стосовно регіональної, так би мовити, «приналежності» України. С.Пирожков, наприклад, вважає, що Україна є регіональною, виключно європейською державою, тобто її власні національні інтереси виявляються через загальноєвропейські структури (Пирожков С. Україна в геополітичному вимірі: деякі пріоритети // Україна в соврем. геополит. пространстве. — Прил. № 5 (10) к журн. «Персонал». — 2000. — № 2 (56). — С. 30–33). Інші науковці схильні розглядати її як державу бірегіональну (Рудич Ф. Україна, Росія, Євроатлантика: деякі аспекти взаємовідносин // Там само. — С. 10–12). При цьому, на думку О.Дергачова, Україна найбільшою мірою зацікавлена в утвердженні власної бірегіональності й підтриманні стабільних конструктивних міжнародних відносин як у східному, так і в західному напрямках, оскільки це надає їй можливості перетворення на своєрідний геополітичний центр, міжнародний вузол комунікаційних зв'язків, який об'єднує і пов'язує народи Сходу і Заходу, Азії і Європи (Дергачов О. Небезпека як атрибут державності // Політ. думка. — 1997. — № 1. — С. 29–35).

Слід зазначити, що хоча така позиція і є більш плідною, оскільки вона повніше відповідає українським геополітичним реаліям, однак зазначена геополітична особливість містить у собі й певну загрозу, пов'язану з небезпекою перетворення України на буферну зону, яка б відокремлювала Захід від Сходу, Європу від Євразії. Цього, зрештою, прагнуть і певні політичні сили, особливо на Заході. Подібна небезпека пов'язана ще й з тим, що для нашої країни, як зауважує О. Дергачов, проблема визначення природного місця на міжнародній арені, набуття чітких характеристик як суб'єкта міжнародних відносин практично не детермінована якоюсь концептуальною спадщиною, а тим більше — державною традицією. І тому для неї значущою є насамперед реальна тканина зв'язків із зовнішнім світом (Там само).

У цьому контексті слід зупинитися на поглядах західних політологів. Американський дослідник С.Хантінгтон вважає, що сучасну Європу розділяють не ідеологічні, а культурно-цивілізаційні відмінності, коли західній цивілізації протистоять православна та мусульманська. Така лінія розділу, на його дум-

ку, пролягає вздовж сучасного кордону між Росією і Фінляндією та країнами Балтії, розтинає Білорусь та Україну, відокремлюючи греко-католицьку Західну Україну від православної Східної, а далі, обігнувши зі Сходу Румунську Трансильванію, сягає Адріатики, збігаючись з історичними кордонами між Габсбурзькою та Оттоманською імперіями. За Хантінгтоном, Україна — це «роздвоєна країна», дві частини якої належать до двох різних цивілізацій (Хантінгтон С. Столкновение цивилизаций / Пер. с англ. Т. Велимеева, Ю. Новикова. — М.: ООО «Изд-во АСТ», 2003. — С. 243–244). Згідно з концепцією того ж С. Хантінгтона, Україна локалізована на порубіжжі між двома протилежними цивілізаціями, примирення яких не передбачається. Вона безпосередньо розділяє ті країни, які є членами НАТО, і Росію, яка там ніколи не буде, і тому має відігравати роль своєрідного санітарного кордону.

Такі погляди поділяє й Г. Кіссінджер, який вважає, що Україна розташована на сході геополітичного простору, який розмежовує двох із шести глобальних носіїв могутності — Європу і Росію. Аналізуючи цей розклад, він зауважує, що оскільки Росія продовжує чинити тиск на Європу, а принциповим завданням Атлантичного союзу є гарантування того, щоб російський традиційний націоналізм не виплеснувся через кордони цієї країни, є очевидним, що реалізація Америкою глобального балансу сил включає Україну до кола ймовірних кандидатів на «врівноваження» Росії в Європі (Мадіссон В.В., Шахов В.А. Сучасна українська геополітика. — К.: Либідь, 2003. — С. 102).

З. Бжезинський, який надає високого значення незалежній Україні для глобальної світової політики, оцінюючи сам факт її виникнення як третю за своєю історичною значимістю подію в ХХ ст. після розвалу Габсбурзької монархії і розколу світу на протилежні системи після Другої світової війни, не уникнув прагнення відвести Україні роль «буферної зони», яка б допомогла «трансформувати» Росію. Вважаючи Україну геополітичним центром Центральної та Східної Європи, який суттєво впливає на формування балансу сил на Європейському континенті в цілому, З.Бжезинський зауважує, що роль і місце України в процесі європейської інтеграції можна розглядати з позиції наслідування (імітації) та переорієнтації. Процес наслідування європейського досвіду, процес розбудови справжньої системи безпеки передбачають включення України до процесу історичного при-

мирнення, регіональної співпраці. Проте найважливішим аспектом незалежності України є її вплив на Росію, оскільки це гарантує безболісну трансформацію останньої з імперіалістичної в національну державу (Бжезінський З. Велика шахівниця. — Львів—Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2000. — С. 46, 121–122).

Таким чином, західні політологи розглядають Україну не як самостійну геополітичну одиницю, що має власні інтереси на міжнародній арені, а як об'єкт посилення свого впливу і тиску на Росію. Цей фактор сам по собі є об'єктивним із точки зору сучасного геополітичного розташування сил і його слід визнавати як реальність, ураховуючи в процесі формування власної зовнішньої політики. Отже, національні інтереси України мають не тільки враховувати головні тенденції розвитку світової цивілізації, а й виходити з аналізу об'єктивних реальностей.

У цьому відношенні Україна має концентрувати свої зовнішньополітичні зусилля на створенні й розбудові надійних міжнародних механізмів безпеки на двосторонньому, субрегіональному, регіональному та глобальному рівнях, а також розвивати широке співробітництво з іншими державами, насамперед сусідніми, та міжнародними організаціями, включаючи військово-політичні, з метою підвищення передбачуваності й довіри, взаєморозуміння та партнерства, побудови всеохоплюючих і ефективних механізмів регіональної безпеки в Європі та вдосконалення існуючих у рамках ООН механізмів глобальної безпеки. Але при цьому — максимальною мірою використовувати переваги свого геополітичного положення з метою рішучого відстоювання національних інтересів.

Як зовсім ще молода держава Україна прагне усвідомити себе в геополітичному просторі в контексті розвитку світової цивілізації, визначити свої пріоритети, реальні національні інтереси й виробити стратегію і тактику їх реалізації. Вирішення цих завдань передбачає вироблення науково обґрунтованої геостратегії, одним із головних принципів якої для України є принцип багатовекторності (Деменко О. Українська геополітика ХХІ ст.: євразійство чи євроінтеграція? // Людина і політика. — 2004. — № 1. — С. 73–82). Багатовекторність притаманна для зовнішньої політики багатьох держав, але для України, з її особливим геополітичним положенням, вона набуває вирішального значення і пов'язана з конкретними перевагами. Історичні та географічні реалії практично виключають можливість орієнта-

ції України лише на один стратегічний зовнішньополітичний напрямок. Проте поняття «багатовекторності» слід розуміти як розвиток і підтримку відносин позаблокової держави з багатьма учасниками міжнародного життя (Матійчик Я.П. Між Європою й Азією. Пріоритети зовнішньої політики України у контексті геополітичного розвитку // Політика і час. — 2002. — № 9. — С. 73–83).

У стратегічному відношенні доля України залежатиме від її здатності знайти свій шлях і модель розвитку, модель глобального інтегрування, розробка якої можлива лише за умов зовнішньополітичної багатовекторності. Проте багатовекторність аж ніяк не означає рівновекторності й зовсім не припускає рівнозначності всіх її складових. Серед багатьох векторів завжди виділяються ті, що є пріоритетними, головними, які, власне, й визначають стратегію зовнішньої політики держави, її стратегічних партнерів (Гречанінов В. Після розпаду біполярної системи. Новий світовий порядок та глобалізація на початку ХХІ століття // Там само. — № 1. — С. 58–67).

Аналізуючи сучасну геополітичну ситуацію, розстановку сил на міжнародній арені, об'єктивні можливості й геополітичне положення України, можна стверджувати, що інтерес до неї з боку Європи за логікою геополітичних тенденцій зберігатиметься і навіть зростатиме, оскільки вона є важливою стратегічною державою і може стати чинником, який поєднає Східну та Західну Європу. Крім того, і незалежній Україні об'єктивно потрібна Європа. Прагнення України до повномасштабної участі в політичному та економічному житті Європи логічно впливає з геополітичного положення й історії нашої держави. Як одна з найбільших країн континенту Україна об'єктивно приречена бути важливим чинником тих процесів, що відбуваються в Європі, і не може залишатися осторонь тих динамічних інтеграційних процесів, які сьогодні визначають її обличчя.

Безперечно, приналежність України до Європи не можна заперечувати — це об'єктивна реальність, як і та, що український народ належить до сім'ї європейських народів. І це, безумовно, робить об'єктивно пріоритетною європейську спрямованість зовнішньополітичного курсу України, її входження до європейських економічних і політичних структур. Будучи в геополітичному вимірі європейською державою, Україна зацікавлена також у процесах, що сприяють зміцненню регіональної безпеки, ста-

білізації та розширенню структур колективної безпеки в Європі. У цьому зв'язку М.Кулініч зазначає, що без України неможливе створення системи колективної безпеки в Європі, а безпосередня і повна участь України в такій системі безпеки виступає гарантом її надійної безпеки (Кулініч М.А. Україна в новому геополітичному просторі: проблеми регіональної та субрегіональної безпеки // Наука и оборона. — 1995. — С. 8–19). Отже логічно, що сьогодні Україна визначила як однозначну свою стратегічну мету інтеграцію до Європейського Союзу.

Аналіз різних джерел (Кириченко В.П. Захід чи Схід: пошук балансу // Політика і час. — 2000. — № 10. — С. 8–11; Матійчик Я.П. Між Європою й Азією. Пріоритети зовнішньої політики України у контексті геополітичного розвитку // Політика і час. — 2002. — № 9. — С. 73–83) свідчить, що основу європейської політики України складають такі геополітичні пріоритети:

1) виживання України як суверенної незалежної держави, зміцнення фундаментальних цінностей та інституцій, що забезпечують добробут, безпеку і соціокультурний прогрес;

2) повернення України до європейського цивілізаційного простору, всебічна інтеграція до європейських і євроатлантичних політичних та соціальних структур, а також структур безпеки;

3) посилення потенціалу стримування як власного, так і колективного завдяки участі в європейських структурах безпеки, укладання двосторонніх і багатосторонніх договорів, отримання відповідних запевнень і гарантій безпеки тощо;

4) пріоритетна орієнтація на інтеграцію до Європейського Союзу (ЄС). Поглиблення спеціального партнерства з НАТО, курс на приєднання (як перший крок) до політичних структур цієї організації як наріжного каменя структури європейської безпеки;

5) зміцнення стратегічного партнерства з США та зв'язків із країнами Західної Європи відповідно до національних інтересів і пріоритетів;

6) підтримка і розвиток рівноправних, взаємовигідних економічних, політичних і соціокультурних відносин із Росією;

7) зміцнення та консолідація особливих відносин із стратегічно важливими сусідами, насамперед Польщею, країна-

ми Балтії, Туреччиною, Грузією, Азербайджаном, країнами Вишеградської групи і Середньої Азії;

8) цілеспрямована діяльність із формування «поясу стабільності» та регіональних структур безпеки від Балтійського і Чорного морів до Закавказзя та Середньої Азії;

9) активна участь у створенні європейських і євразійських «транспортних коридорів» як по Балто-Чорноморсько-Близькосхідній осі, так і по осі Західна Європа—Україна—Закавказзя—Середня Азія—Китай. Використання цих коридорів для створення надійної багатоальтернативної системи постачання енергоносіїв і стратегічно важливої сировини;

10) курс на альтернативне лідерство на теренах колишнього СРСР. Активна кооперація з тими країнами, які вбачають в Україні надійного рівноправного партнера, вільного від великодержавних і гегемоністських амбіцій;

11) протидія неконтрольованому іноземному економічному проникненню та всебічний захист економічного суверенітету. Недопущення встановлення будь-яких форм економічної і політичної залежності;

12) блокування поточних спроб односторонньої іноземної соціально-культурної та інформаційної експансії і домінування;

13) цілеспрямоване формування в масовій свідомості універсальних європейських і євроатлантичних цінностей і соціокультурних орієнтацій.

Виходячи з таких геополітичних пріоритетів, які стали сьогодні одним із найважливіших завдань України в процесі розбудови державності, можна стверджувати, що повернення до європейського цивілізаційного простору як повноправного суб'єкта євроатлантичної геополітики виглядає нині єдиним розумним вибором для українського народу. Без будь-якого перебільшення можна стверджувати, що входження, або, правильніше сказати, повернення України до західної цивілізації помітно вплине на всю геополітичну структуру світу. Це одностайно визнають провідні західні аналітики, і Україна, до речі, повинна враховувати це у своїй геополітичній стратегії.

Пріоритетні орієнтації України на інтеграцію до Європи, політичних структур ЄС, ЗЄС, НАТО тощо мають супроводжуватись широкою програмою заходів зі всебічного входження до європейського соціокультурного простору, відкритістю країни не тільки до економічних інвестицій, але й до інвестицій куль-

турних та інформаційних. Власне західна зовнішньополітична стратегія України містить низку стратегій: євроатлантичну, європейську, відносини із США, міжнародними організаціями Заходу, глобальними міжнародними організаціями та валютно-фінансовими установами, двосторонні відносини з країнами Заходу. Тому Україна при визначенні всіх векторів західної стратегії має враховувати:

- власні геостратегічні інтереси;
- геостратегічні інтереси Заходу;
- позиції провідних західних країн — стратегічних партнерів України.

Як стверджують дослідники (Уткин А.И. Мировой порядок XXI века. — М.: Эксмо, 2002. — С. 244–259; Кириченко В.П. Захід чи Схід: пошук балансу // Політика і час. — 2000. — № 10. — С. 8–11), геостратегічні інтереси Заходу є такими:

- збереження західної цивілізації й розширення співробітництва між її європейською, північноамериканською та тихоокеанською частинами; зміцнення базових цінностей та інституцій цієї цивілізації — демократії, вільного ринку, ліберально-демократичної ідеології; формування структуризації світу за принципами геоелектрики;

- протидія створенню та зміцненню будь-якого геополітичного блоку чи стратегічної сили, які могли б протиставити себе західній цивілізації і сприяти формуванню нової чи антагоністичної біполярності;

- зміцнення НАТО і керівної ролі СІЛА на європейському просторі;

- обмеження впливу мусульманських держав, запобігання переростанню регіональних конфліктів між цивілізаціями в глобальні війни;

- збереження й посилення існуючої стратегічної переваги та забезпечення стратегічного домінування в будь-яких регіональних чи глобальних конфліктах;

- поширення НАТО і ЄС на Схід, передусім, до країн, близьких до західної культури;

- розбудова і поширення впливу міжнародних і регіональних інститутів, що ґрунтуються на західних цінностях, на східні країни;

- економічна та соціокультурна експансія та підтримка інституцій і груп, які орієнтуються на західні цінності та спосіб життя.

Аналізуючи зазначені позиції, можна дійти висновку, що наведені специфічні пріоритети відповідають новій однополярній структурі світу, яка сформувалася після закінчення «холодної війни», та інтересам єдиного визначеного полюсу світової сили і влади. Оскільки таким полюсом є США в союзі з розвиненими країнами західної цивілізації, то входження України до західного світу, її європейська інтеграція залежать і від позиції СІЛА щодо України, від розуміння ними змісту стратегічного партнерства з Україною. Україна взаємодіє із США, сподіваючись захистити такі життєво важливі національні інтереси, як суверенітет і територіальна цілісність, непорушність кордонів, трансформація економічної системи, становлення цивілізованих ринкових відносин, збільшення іноземних інвестицій, конверсія, співпраця в галузі ядерної енергетики, космосу тощо.

Разом з тим Україна потребує чіткої стратегії щодо ЄС, яка базувалася б на розумінні природи, динаміки та необхідних умов європейської інтеграції. Як зазначається в сумісному заключному звіті Фонду імені Стефана Баторія та Міжнародного фонду «Відродження» (Більш ніж сусіди. Розширений Європейський Союз та Україна — нові відносини: Заключний звіт. — Варшава: Фонд імені Стефана Баторія; — Київ: Міжнародний фонд «Відродження», — 2004. — С. 30), щоб надати змісту своїм проєвропейським сподіванням, українська політична еліта повинна зосередитися не лише на питаннях безпеки. У стосунках з ЄС надмірна увага до геополітики виявляється недоречною, спотворюючи українські пріоритети щодо ЄС. Від часів незалежності українські еліти підкреслюють «геополітичну важливість» України для Заходу та самовпевнено вірять, що Україна «надто важлива, щоб зазнати невдачі». В Україні погано розуміють той факт, що ЄС є спільнотою, об'єднаною спільними цінностями, зобов'язаннями та солідарністю, а також що членство в ЄС дає не лише права й повноваження, а й вимагає сповідування його цінностей та відданості, яка викликає довіру. Українська політична еліта мусить належно усвідомити та прийняти той факт, що для ЄС демократичний розвиток та економічна діяльність України важливіші, ніж її геополітичне значення, хоча і його не можна ігнорувати.

Отже, наголошується у звіті, європейська інтеграція України залежить від прогресивної внутрішньої європеїзації. Тому, щоб наміри України викликали довіру, європейська інтеграція мусить стати її пріоритетом у внутрішній політиці. Реформи, що здійснюються поки що вкрай нерішуче й непослідовно, потребують потужного імпульсу. Задекларовану прихильність українських політиків до ідеалів ЄС — демократії, верховенства права та поваги до прав людини — треба підкріпити ділом. Крім того, половинчасте втілення економічних реформ, попри економічне зростання останніх років, викликає й далі сумніви щодо відданості Києва засадам дієвої ринкової економіки (Там само. — С. 31).

Таким чином, якщо Україна прагне європейської інтеграції, вона не повинна обмежуватися зовнішньополітичними деклараціями. Щоб європейські наміри України заслужили найсерйознішої уваги й довіри, їх слід підтримати найдетальнішою програмою внутрішніх реформ. Важливо наголосити, що ці реформи — не якась суто дипломатична поступка в бік ЄС, а необхідна передумова трансформації України в сучасну європейську державу.

Виходячи з такої постановки проблеми, можна стверджувати, що реалізація завдань європейської інтеграції здебільшого залежить від вирішення низки внутрішніх українських проблем, про що наголошується у звіті (Там само. — С. 33–52).

У першу чергу, це політична реформа. Об'єктивною її метою є підвищення легітимності влади. Сама ідея політичної реформи не може зводитися до конституційних змін, оскільки насправді потрібні ширші зміни — наприклад, підвищення ролі політичних партій.

Ключовим елементом реформи, на думку західних дослідників, є розвиток сильних партій та парламентських фракцій. Тому представленим у парламенті партіям варто забезпечити фінансову підтримку. В європейських демократіях є різні типи виборчих систем. Українська система змішаного типу, запропонована напередодні виборів 1998 р., була явним кроком уперед (оскільки попередня суто мажоритарна система задовольняла насамперед «безпартійну» посткомуністичну номенклатуру). Втім, результати виборів в одномандатних округах і надалі зазнають значно більшого впливу «адмінресурсу», ніж результати виборів за партійними списками. Тому, вважається, що в українських

умовах наступним логічним кроком у бік партійно структурованого парламенту є засвоєння пропорційної виборчої системи.

Інша проблема — це адміністративна реформа та реформа місцевого самоврядування. Головні зусилля тут мають зосередитися на реформі державного управління та на реалізації Європейської хартії про місцеве самоврядування 1985 р. Попри те, що закон про місцеве самоврядування набув чинності 1997 р., а через два роки було прийнято й закон про державну адміністрацію (1999), система й далі страждає від низки недоліків. Функції призначених та обраних осіб часто перетинаються, їм бракує визначеності. Виникає необхідність точніше розподілити сфери відповідальності, особливо там, де йдеться про бюджетні взаємини, управління власністю та інші галузі, в яких владні повноваження місцевого самоврядування та місцевих адміністрацій конкурують одне з одним.

Важливим кроком є економічні реформи. Реалізація завдань європейської інтеграції вирішальною мірою залежить від прогресу на головному напрямку — забезпеченні сталого зростання і прискореного подолання на цій основі розриву в обсягах ВВП на душу населення між Україною та державами-членами ЄС. Останніми роками цей розрив значно зріс і тепер він у кілька разів більший, ніж у Польщі, Чехії та Угорщині. У такій ситуації необхідно реалізувати стратегію випереджаючого розвитку, яка могла б забезпечити щорічні темпи зростання ВВП в Україні у 1,5—2 рази вищі, ніж загалом у країнах ЄС. Таке зростання має супроводжуватися глибокими якісними перетвореннями, реалізацією завдань сталого розвитку, що визначаються світовим співтовариством як стратегія існування в XXI ст. Україна зможе посісти належне місце в Європі та світі за умови опанування інноваційного шляху розвитку, підвалини якого мають бути закладені в процесі структурної перебудови економіки. Тільки таким чином можна змінити сировинний вектор розвитку економічних процесів, що стихійно формується нині. Крім того, основою стратегічного курсу, його базовим принципом має стати реалізація державної політики, спрямованої на запровадження інноваційної моделі структурної перебудови та зростання економіки, утвердження України як високотехнологічної держави. Наявний інтелектуальний та науково-технічний потенціал дає підстави на це розраховувати. У поєднанні із завданнями європейської інтеграції така мета могла б лягти в основу не лише

економічної стратегії держави, а й політичної консолідації нації (Громадські читання з проблем європейської інтеграції в регіонах України. Аналітичний матеріал. — 2002, вересень—листопад // www.Dialog.me.gov.ua).

У соціальній сфері головним завданням має стати цілеспрямоване забезпечення надійних передумов реалізації прав та свобод громадян в усіх їх виявах; утвердження середнього класу — основи політичної стабільності та демократизації суспільства; значне обмеження загрозливої диференціації доходів населення і подолання бідності. Йдеться не лише про істотне посилення соціальної спрямованості курсу реформ, а й про її перетворення на важливий інструмент прискорення економічного зростання, зміцнення злагоди і порозуміння в суспільстві. Побудова в Україні соціально орієнтованої ринкової економіки європейського типу — визначальний чинник посилення суспільної привабливості реформ, забезпечення ним широкої громадської підтримки, утвердження сучасних європейських стандартів якості життя (Біляцький С.Д. Десять років, які потрясли нас // Політика і час. — 2001. — № 7. — С. 10–24).

Ще одним завданням постає судова і правова реформа, створення стабільної та цілісної правової системи. Правова система повинна бути стабільною та несуперечливою. Окремі положення українських законів часто можуть тлумачитися неоднозначно, що породжує непевність щодо їхнього застосування. Правові відносини, які повинні будуватися на базі законів, часто визначаються постановами та іншими нормативними актами. Враховуючи вищезгадані обставини, громадяни країни погано поінформовані про свої права і обов'язки. Незважаючи на деякі позитивні тенденції в судовій та правовій реформі, багато важливих питань ще не вирішені, а нові закони часто суперечать старим.

Суттєвою складовою є розвиток громадянського суспільства. Хоча протягом останнього десятиріччя в Україні швидкими темпами розвивається громадянське суспільство, цей сектор, на жаль, так і не досяг належного рівня, щоб відігравати справді впливову роль у громадському житті. Чимало перешкод усе ще обмежує його розвиток та діяльність в Україні. Зокрема, уряд зазвичай занадто сильно контролює діяльність неурядових організацій, філантропія та добродійність слабо розвинені і здебільшого пов'язані з наближенням виборів. Правова основа ді-

яльності неурядових організацій застаріла, оскільки вона базується на Законі про громадські об'єднання 1992 р. та Законі про благодійність та благодійні організації 1997 р., а також різних урядових постановах.

Актуалізується проблема свободи засобів масової інформації. Незалежні ЗМІ мають вирішальне значення в процесі демократичної трансформації посткомуністичних держав і тому привертають велику увагу з боку ЄС та інших міжнародних організацій. Свобода ЗМІ, на думку західних експертів, є одним із найболючіших політичних питань в Україні.

І нарешті, важливою проблемою, що потребує вирішення, є наближення українського законодавства до правової системи Європейського Союзу. Адаптація українського законодавства до норм та стандартів ЄС має ключове значення для європейської інтеграції України. Вона має охоплювати в цілому національну правову систему і чинне законодавство, правотворчий процес, правозастосування та процесуальні норми зокрема. Для забезпечення ефективності процесу адаптації мають залучатися всі гілки влади — законодавча та виконавча влада на стадії законопроекування, і судова влада на стадії правозастосування. Цей процес не може відбуватися сам по собі і мусить супроводжуватися правовою, судовою, адміністративною, економічною та іншими реформами.

Отже, перспективи інтеграції країни в систему зв'язків європейської цивілізації перебувають у прямій залежності як від співвідношення зовнішніх, міжнародних, так і внутрішніх факторів, а подальша політика Заходу щодо України безпосередньо залежатиме від її здатності на ділі продемонструвати свою прихильність до базових цінностей європейської цивілізації.

Проте, об'єктивно треба визнати, що й сама Україна активно робить певні кроки в напрямку європейської інтеграції. З метою реалізації положень Стратегії інтеграції України до ЄС органами виконавчої влади було розроблено і Указом Президента України від 14 вересня 2000 р. схвалено Програму інтеграції України до Європейського Союзу (Громадські читання з проблем європейської інтеграції в регіонах України. Аналітичний матеріал. — 2002, вересень—листопад // [www. Dialog.me.gov.ua](http://www.Dialog.me.gov.ua)).

Аналіз Програми доводить, що в ній охоплені практично всі сфери суспільного життя держави з метою досягнення критеріїв, визначених Радою ЄС у червні 1993 р. у Копенгагені. Механізм

реалізації Програми визначено у Стратегії інтеграції України до Європейського Союзу, який передбачає щорічну розробку та виконання Плану дій з реалізації стратегічного курсу України на інтеграцію до ЄС. Базова система пріоритетів Програми дає змогу щороку визначати взаємоузгоджений комплекс конкретних заходів у рамках Плану дій, який є невід'ємною частиною Програми. Крім того, організовано систематичний моніторинг виконання Плану дій.

Наголошується, що Програма є відкритим для вдосконалення документом. Завдяки річним Планам дій залишається можливість гнучкого реагування на нові обставини та виклики. Також залишається можливість оперативного планування і реалізації інших заходів, які не суперечать цілям Програми, але не передбачені щорічним Планом дій (Там само).

Комплекс заходів щодо реалізації пріоритетів Програми інтеграції України до ЄС останніми роками суттєво сприяє процесу наближення України до ЄС. Низку цих заходів у першу чергу спрямовано на:

- розвиток демократичних засад суспільства;
- економічний розвиток;
- інтеграцію України в трансєвропейську інфраструктуру;
- захист природного навколишнього середовища;
- міжрегіональне співробітництво;
- співробітництво з ЄС у сферах правосуддя і внутрішніх справ, зовнішніх відносин та безпеки.

Протягом минулих років Україна набула та продовжує набувати членства в цілому ряді міжнародних угруповань, уклала та продовжує укладати угоди з ЄС, державами-членами в окремих сферах співробітництва.

Розроблено та започатковано ряд важливих програмних документів, зокрема Програму розвитку внутрішнього ринку, Комплексну програму забезпечення реалізації стратегії подолання бідності та Державну програму зайнятості населення тощо. У рамках розбудови демократичних засад місцевого самоврядування затверджено Програму державної підтримки розвитку місцевого самоврядування в Україні, прийняття якої одержало схвальну оцінку Конгресу місцевих і регіональних влад Європи.

Поглиблюється міжнародне співробітництво на регіональному рівні. Це стосується кроків уряду, спрямованих на розвиток

транскордонного співробітництва, охорону довкілля, реструктуризацію промислового виробництва та розвиток підприємницької діяльності, розширення інформаційного простору й обмін досвідом інтеграції сусідніх з Україною держав у світовий та європейський економічний простір. Такі заходи здійснюються як у рамках діяльності єврорегіонів («Буг», «Нижній Дунай», «Карпатський Єврорегіон»), так і окремих програм та проєктів. Характерним для минулого року було зростання інвестиційної діяльності в регіонах. Так, Хмельницька область разом із Вінницькою, Волинською, Івано-Франківською, Миколаївською, Рівненською та Черкаською областями бере участь у програмі «Підтримка малого та середнього підприємництва», в рамках якої в області розроблено більше 100 місцевих інвестиційних програм та 150 інвестиційних проєктів; понад 250 керівників місцевих органів влади і підприємств навчалися на курсах «Інвестиційний менеджмент у місцевому самоврядуванні». Особливо результативною у цьому напрямі є робота у прикордонних областях України, де найбільш успішно реалізуються проєкти технічної допомоги ЄС в рамках програми «TACIS», у першу чергу ті, що спрямовані на розвиток транскордонного співробітництва та розбудову кордонів (Плодотворное сотрудничество // www.delukr.ces.eu.int).

Крім єврорегіонів, значно активізувалась різностороння співпраця з європейськими країнами у східних та центральних областях України в рамках окремих міжнародних програм, угод і проєктів. В основному вона спрямована на реструктуризацію, технічне переоснащення і покращання менеджменту промислових підприємств, збільшення конкурентоспроможності продукції та обсягу експортних поставок, створення нових робочих місць.

У рамках законотворчої роботи відповідно до пріоритетів Програми інтеграції України в ЄС триває робота з гармонізації національних стандартів та адаптації законодавства України до норм ЄС (Чалий О. Стан та перспективи співробітництва між Україною та Європейським Союзом // Інституційні реформи в ЄС. — 2004. — № 4. — С. 32–40). Так, Верховною Радою України прийняті важливі для України кодекси: Бюджетний, Кримінальний, Митний, Земельний, Цивільний. Проєкт нового Цивільного процесуального кодексу України пройшов експертизу і схвалений Радою Європи. З червня 2002 р. набув чиннос-

ті Закон України «Про судоустрій України», яким запроваджено принципово нову для України й адаптовану до європейських норм систему судів. З метою створення ефективного конкурентного середовища повністю приведена у відповідність до європейських норм законодавча база конкурентної політики.

З метою консолідації діяльності законодавчої і виконавчої гілок влади вдосконалення механізмів та інструментів інтеграції відбувається з урахуванням рекомендацій парламентських слухань з питань європейської інтеграції.

Планом роботи з адаптації до законодавства ЄС передбачено вдосконалення законодавства України у сферах енергетики, оподаткування, торгівлі та послуг, охорони праці, якості й безпеки продукції, захисту прав споживачів, підприємницької, зовнішньоекономічної та банківської діяльності, регіональної політики і регіонального співробітництва тощо. Так, у рамках реалізації Концепції державної регіональної політики передбачено й заходи щодо зміцнення організаційно-правових і фінансово-економічних основ місцевого самоврядування та імплементації в національне законодавство положень Європейської хартії місцевого самоврядування, що у свою чергу покращить умови для залучення інвестицій в Україну.

Активізувалася робота, спрямована на розширення публічного характеру державної політики європейської інтеграції та формування в громадському середовищі підтримки діяльності Президента України і уряду в цьому напрямку. Реалізації політики європейської інтеграції сприяє й робота щодо інституційного забезпечення процесу інтеграції в Україні, в рамках якої триває адміністративна реформа. За підтримки різних інституцій держав-членів ЄС реалізується широкомасштабна програма підготовки та підвищення кваліфікації спеціалістів з питань єврознавства, європейського права, європейського ринку, спільної безпеки тощо.

Затверджено орієнтовний перелік нормативних актів ЄС, до яких має бути адаптоване українське законодавство. Внесені зміни до Тимчасового регламенту Кабінету Міністрів України щодо забезпечення відповідності проектів нормативно-правових актів основним положенням законодавства ЄС. У листопаді 2002 р. Верховна Рада ухвалила Закон України «Про Концепцію Загальнодержавної програми адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу» (Там само).

Слід додати, що розвиток співробітництва з ЄС і, насамперед, з Європейською Комісією протягом останнього часу засвідчив близькість підходів сторін щодо пріоритетів у впровадженні Угоди про партнерство та співробітництво з Європейським Союзом (УПС) від 14 червня 1994 р., спільного бачення механізму практичного впровадження домовленостей. На четвертому засіданні Ради з питань співробітництва Україна—ЄС (26 червня 2001 р., Люксембург) сторони домовилися про 6 пріоритетів у впровадженні Угоди про партнерство та співробітництво (Чалий О. Стан та перспективи співробітництва між Україною та Європейським Союзом // Інституційні реформи в ЄС. — 2004. — № 4. — С. 32–40) та їхнє конкретне наповнення в таких сферах, як:

1. Енергетика (реформа енергетичного сектора, включаючи підвищення рівня готівкових платежів, завершення приватизації та реформи газового ринку; відновлювальна енергетика та енергоефективність; транспортування енергоресурсів, особливо транзит газу; ядерна безпека і пов'язані з цим питання, включаючи закриття ЧАЕС та допомогу ЄС і країн Великої сімки в цьому секторі).

2. Торгівля (прискорення переговорного процесу щодо вступу України до СОТ, включаючи впровадження міжнародних стандартів і технічного регулювання, посилення захисту прав інтелектуальної власності відповідно до правил УПС та СОТ; вирішення проблемних питань у торгівлі).

3. Юстиція і внутрішні справи (облаштування та менеджмент кордонів, включаючи розбудову прикордонної інфраструктури, питання міграції, судова реформа, боротьба з організованою злочинністю в усіх її формах, якнайшвидше завершення опрацювання графіку виконання Плану дій Україна—ЄС у даній сфері).

4. Наближення законодавства до норм і стандартів ЄС.

5. Охорона навколишнього середовища.

6. Співробітництво в транспортній сфері (інтеграція української транспортної інфраструктури, зокрема портів до європейської транспортної мережі в рамках Пан'європейського транспортного коридору, Пан'європейського чорноморського простору (ПЕТРА та ТРАСЕКА)).

Таким чином, прогрес у реалізації зазначених пріоритетів має особливе значення для відносин Україна—ЄС, а також є

свідченням того, що стосунки між сторонами вже набули прагматичного характеру й перейшли в більш практичну площину. Зокрема, Україна стає й повноправним учасником основних європейських структур (Мадіссон В.В., Шахов В.А. Сучасна українська геополітика. — К.: Либідь, 2003. — С. 135–143).

Однією з важливих міжнародних інституцій цього ряду є Рада Європи (РЄ), статутним завданням якої є узгодження позицій і згуртування держав-учасниць на основі спільних принципів та ідеалів західної демократії, захисту прав і свобод людини. Вступ до РЄ зумовлюється трьома основними принципами: держава-кандидат має бути правовою, поважати права людини, організувати своє внутрішнє життя і зовнішню політику на засадах плюралістичної демократії.

У 1992 р. Україна офіційно оголосила про своє бажання стати постійним і рівноправним членом РЄ. Процес входження до неї був непростим і досить тривалим. В Україні було створено спеціальну Державну міжвідомчу комісію з питань вступу до РЄ. Експерти РЄ констатували прагнення молодого держави узгодити своє законодавство з міжнародними нормами і стандартами. Зрештою, у 1995 р. сесія Парламентської асамблеї Ради Європи у Страсбурзі висловила за прийняття України до цієї організації як повноправного члена. Україна стала 37-м членом РЄ і п'ятою серед колишніх республік СРСР (після Латвії, Литви, Естонії, Молдови). Увійшовши до РЄ, Україна тим самим зобов'язалася приєднатися до більше як 150 конвенцій із прав людини. Позитивно сприймається Радою Європи українська політика поглиблення і прискорення реформ — аграрної, адміністративної, продовження приватизації, затвердження бездефіцитного бюджету тощо.

Важливою складовою європейської політики України стало налагодження співробітництва з військово-політичною Північноатлантичною організацією — НАТО.

Перші кроки співробітництва України з НАТО зафіксовані Програмою «Партнерство заради миру» (1994), що відкрило можливість для організації співробітництва. У 1995 р. українська держава підписала з керівництвом НАТО індивідуальну «Програму заради миру», згідно з якою почали проводитися спільні військові навчання, моделювалися миротворчі акції. У 1997 р. у Мадриді за участю Президента України підписано Хартію про особливе партнерство з НАТО. У документі йдеться

ся про визнання належності України до Центрально-Східної Європи, її вагомої ролі в забезпеченні стабільності на континенті. Вона передбачає консультації та співпрацю в запобіганні конфліктам, управлінні кризами, експорті зброї і передачі супутніх технологій, оборонній конверсії та ін. Хартія також обумовлює участь України в операціях об'єднаних сил, що дає змогу готувати не лише спеціальні миротворчі сили, а й спільні підрозділи, спроможні виконувати завдання національної оборони (Партнерство Україна—НАТО / Упоряд. І. Жовква. — К.: Ін-т євроатлант. співроб., 2002. — С. 8–21). Реалізації положень Хартії про особливе партнерство між Україною і НАТО сприяє підписаний у 2000 р. Указ Президента України «Про Державну програму співробітництва України з організацією Північноатлантичного договору на 2001–2004 роки». Важливою подією стало відкриття в Києві в 1997 р. інформаційного центру НАТО.

Україна бере активну участь у засіданнях Ради євроатлантичного партнерства на рівні міністрів закордонних справ, міністрів оборони, начальників генеральних штабів. У рамках програми «Партнерство заради миру» на території України постійно проводяться спільні навчання української армії і військ НАТО (Квіткін П. Роль і місце України у міжнародних системах безпеки. Основні напрями військового співробітництва // Вартові неба. — 2001. — № 40–45).

Активізуючи співробітництво з НАТО, Україна дотримується позаблокового курсу в зовнішній політиці і не ставить питання про безпосереднє входження до Альянсу. Разом з тим, існує наукова і громадська думка про те, що послідовна геополітична орієнтація України в європейському напрямку може привести її до членства в НАТО (Бжезінський З. Велика шахівниця. — Львів—Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2000. — С. 121).

Найголовнішою складовою геополітичного процесу інтеграції України до Європи є розширення її співробітництва з найбільшим європейським міждержавним утворенням — Європейським Союзом (ЄС). Цілі ЄС полягають у тому, щоб забезпечити країнам-учасникам Союзу економічне зростання та зайнятість населення, сприяти їх культурному розвитку, підтримувати політичну стабільність і мир на континенті, а також удосконалювати структури власної організації.

Природно, що Україна вважає вступ до цієї міжнародної організації стрижнем європейського вектору своєї геополітики. Керівництво держави наголошує, що «особливе значення має послідовна політика України щодо зближення з Європейським Союзом, набуття статусу асоційованого, а згодом повноправного члена ЄС» (Україна: поступ у XXI століття...// Урядовий кур'єр. — 2000. — 23 лютого).

Україна вже зробила декілька важливих кроків для вступу до ЄС. Зокрема, у 1994 р. підписано Угоду про партнерство та співробітництво з ЄС з політичних, економічних та гуманітарних питань, у тому числі про встановлення режиму найбільшого сприяння в торгівлі, скасування імпорتنних квот при укладанні торговельних угод. З середини 90-х років регулярними стали зустрічі з «трійкою» Євросоюзу, відбувалися засідання Ради співробітництва. Відкрилося постійне представництво України в Брюсселі, створено спеціальний Комітет для зв'язків з ЄС. Україна взяла участь у розробці Пакту Стабільності в Європі («план Балладюра»), схваленого на Паризькій конференції в 1995 р. Тривалий час Україна разом з іншими постсоціалістичними державами отримує адресну допомогу за програмою «TACIS», яку започаткував ЄС.

Проте для вступу до ЄС Україні необхідно подолати дуже високий «поріг» — досягти в політичній та економічній сферах певних європейських стандартів, суворо дотримуватися узгоджених положень, правил обмежень (Елементи стратегії ЄС щодо України (Чеський погляд. Виклад політики) // Інституційні реформи в ЄС. — 2004. — № 4. — С. 61–69). Про труднощі цього інтеграційного процесу для України свідчить, зокрема, той факт, що Угоду про партнерство між Україною і державами ЄС було ратифіковано лише в 1998 р. Економічна співпраця, що передбачена в Угоді, спрямована на розвиток промисловості і кооперації, агропромислового комплексу, активізацію зв'язків у галузі науки та освіти тощо.

Важливою загальноєвропейською структурою, з якою від початку своєї незалежності Україна встановила тісні зв'язки, є Рада з безпеки і співробітництва в Європі (з 1995 р. — ОБСЄ). У лютому 1992 р. Україна підписала Гельсінський заключний акт, в якому викладені перевірені практикою принципи міждержавних стосунків, безпеки і співробітництва європейських країн. У 1994 р. в Україні відкрилася місія НБСЄ, яка допомогла

ліквідувати кризову ситуацію в Криму, зберегти непорушність українських кордонів.

Українська делегація брала активну участь у роботі V сесії Парламентської Асамблеї ОБСЄ (1996 р., Стокгольм), на якій обговорювалося питання про модель загальноєвропейської безпеки для ХХІ ст. Українські політики порушили на засіданнях питання про створення без'ядерних зон у різних регіонах; про необхідність вирішення питання щодо депортованих народів і, зокрема, кримських татар.

Досить успішно співпрацює Україна з такими європейськими кредитно-фінансовими установами, як Міжнародний валютний фонд (МВФ), Європейський банк реконструкції і розвитку (ЄБРР), Світовий банк тощо. Крім того, Україна бере участь у роботі Центральноевропейської ініціативи (ЦЄІ), яка виникла в 1989 р. і ставить за мету налагодити багатостороннє співробітництво і сприяти стабільності та безпеці в Центральній Європі.

Підсумовуючи визначення контексту європейських геополітичних реалій України та їхнього віддзеркалення у співробітництві з міжнародними європейськими організаціями, слід зазначити, що в площину найважливіших завдань слід покласти набуття державою якостей вигідного, надійного в економічному та політичному вимірах партнера на європейському просторі. На думку експертів, характер та рівень співробітництва з ЄС, перспектива української євроінтеграції залежатиме від внутрішніх трансформацій в Україні, від створення умов щодо стабільного демократичного розвитку, піднесення вітчизняної економіки (Пашков М., Чалый В. Украина и расширение ЕС: проблемы, последствия, перспективы // Зеркало недели. — 2001. — № 45 (369), 17 ноября. — С. 5).

Разом з тим, необхідно визнати, що існує багато факторів, які стримують рух України до Європи. Так, Україна у зв'язку з економічними, політичними й соціальними аспектами ще не розглядається як імовірний кандидат на вступ до ЄС. Як зазначає В. Кириченко, інтеграція України до Європейського Союзу сьогодні неможлива насамперед через блокування цієї ідеї більшістю європейських країн та США. Найбільше незацікавлена в економічному співробітництві України з ЄС Франція (яка стоїть на позиціях протекціоністського захисту власного виробництва навіть щодо членів ЄС), головними її союзниками є Німеччина та

Великобританія (Кириченко В.П. Захід чи Схід: пошук балансу // Політика і час. — 2000. — № 10. — С. 8–11).

Україна змушена докладати зусиль до усунення негативних наслідків розширення ЄС, оскільки нові члени союзу «практично переходять на правила спілкування, визначені статусом ЄС», що ускладнить вихід українських товарів на ринки сусідніх країн — членів Євросоюзу. Найближчим часом у нашої держави, ймовірно, виникнуть проблеми в торговельних стосунках зі своїми західними сусідами, які вступили до Євросоюзу. До того ж, виграш від вступу України до СОТ може бути нівельований низкою окремих положень, якими обмежуватиметься доступ деяких стратегічно важливих наших товарів на ринки США і ЄС (Там само).

Крім того, на жаль, Україна ще надто вразлива в економічному, науково-інноваційному, інформаційно-ідеологічному та гуманітарному відношеннях. Вона набуває статусу «споживача». Як зазначає Я. Матійчик, нині європейське співтовариство віддає перевагу не геокультурному стаціонару, тобто історичній та мистецькій спадщині як вкладу в глобальний розвиток цивілізації, а динаміці вдосконалення й системному чи модельному оновленню організації суспільних ресурсів (Матійчик Я.П. Між Європою й Азією. Пріоритети зовнішньої політики України у контексті геополітичного розвитку // Політика і час. — 2002. — № 9. — С. 73–83). Крім того, орієнталістська роздвоєність України вказує, що неможливо здійснювати, з одного боку, євроатлантичну геостратегію, а з іншого — євразійську.

Треба ще мати на увазі, що цивілізаційна відмінність України від західноєвропейської системи цінностей разом з економічною відсталістю зумовлюють малоімовірність вступу України до Європейського Союзу навіть у перспективі (за прикладом Туреччини). Наша південна сусідка проводить політику в регіоні Чорного моря та Кавказу, намагаючись стати лідером на цьому просторі (що обумовлює геополітичну конкуренцію Стамбула та Києва).

Тенденції до посилення європейського центру сили в політичному та військовому планах ставлять на порядок денний проблему побудови відносин України із Західною Європою та СІЛА (Дзьобань О.П., Панфілов О.Ю. Фундамент європейської безпеки — воєнний // Там само. — 2003. — № 9. — С. 30–39). При налагодженні «відносин розуміння» між Росією й та-

кими західноєвропейськими державами, як Франція та Італія, що в загальному плані може посилювати конфліктність стосунків між Росією та США, з одного боку, і Західною Європою та США — з іншого, проблема вироблення зваженої політичної лінії України між Євросоюзом та Сполученими Штатами заго-струватиметься. До цього долучається зацікавленість провідних західноєвропейських держав в економічній орієнтації України на Росію (за мотивації щодо необхідності досягнення Україною економічної стабілізації, а це, на думку дослідників, може відбутися лише за поглиблення економічної кооперації з Росією) (Біляцький С.Д. Десять років, які потрясли нас // Там само. — 2001. — № 7. — С. 10–24).

Разом з тим, небезпідставно можна стверджувати, що політичної підтримки Вашингтоном Києва не досить для продовження нинішньої пріоритетної орієнтації на США:

1) через їх географічну віддаленість від України, яка є країною Європейського континенту з економічними та політичними інтересами, що випливають звідси;

2) через визначення України як чинника російської політики заокеанської держави, яка для забезпечення своїх стратегічних інтересів може ігнорувати політичну та економічну зацікавленість Києва стосовно тих чи інших питань;

3) через повільність економічних реформ в Україні, що в загальному плані перешкоджає розвиткові стабільних відносин України не тільки із США, але й із Західною, а також Центральною Європою.

Аналіз міждержавних відносин дозволяє говорити про зовнішньополітичну нерозбірливість і метушню. Чимало витрачається зусиль на облаштування сумнівних, з точки зору геостратегії, відносин. Час від часу відбувається переорієнтація з одного напрямку на інший, що нібито демонструє активність, а насправді виливається в еволюційні втрати. Схильність до гри навколо власної геостратегії, коли євроатлантизм компенсують євразійством, нібито досягаючи таким чином паритету геополітичних впливів, не працює на користь європейської політики України (Деменко О. Українська геополітика ХХІ ст.: євразійство чи євроінтеграція? // Людина і політика. — 2004. — № 1. — С 73–82; Смолянук В.Ф. Військова могутність України: теоретико-методологічні засади формування і розвитку (політологічний аналіз досвіду 1990-х років). — К.; Ірпінь:

Перун, 2000. — С. 229–230). Простежується тенденція настороженого ставлення з боку європейських структур до України як до партнера, який демонструє неспроможність дати лад власній політичній, економічній і правовій системам. Справа не в «незацікавленості» Європи Україною, а в політичній неспроможності останньої виконувати покладену на неї місію; у невідповідності європейському рівню її політичної та економічної культури.

Названі вище чинники залишають за Києвом можливість проведення зовнішньої політики з метою отримання Україною статусу регіонального лідера в Центрально-Східній Європі, а також ядра інтеграції у Чорноморсько-кавказькому регіоні. Вони перешкоджають процесу інтеграції до Європи, вимагають глибоких політичних і економічних трансформацій в українському суспільстві, перетворення України на європейську державу не тільки за місцем географічного положення, а й за відповідними стандартами внутрішньої і зовнішньої стабільності.

Найбільш позитивна динаміка розвитку відносин України на західному напрямку відбувається у вимірі співробітництва з НАТО, незважаючи на те, що реальних шансів для вступу України до Альянсу в середній перспективі теж не існує. Разом з тим це є і найбільш конфліктним вектором щодо реакції на нього Росії, яка досить спокійно сприймає бажання України інтегруватись в ЄС. Усе це сукупно актуалізує визначення «стратегічного ряду» пріоритетних міждержавних відносин, що сприяли б підтримці відповідних тенденцій реформування, стимулювання суспільно-політичного розвитку. У цій площині також лежить удосконалення воєнної організації держави, збалансування російського зовнішньополітичного впливу на Україну і належне забезпечення євроатлантичної інтеграції.

Слід також враховувати, що Захід не є цілісним утворенням, він виник внаслідок синтезу досить різнорідних засад — англо-американського та континентально-європейського. Звідси виникає необхідність розчленування цивілізаційних просторів та груп Заходу з урахуванням різних політичних аспектів георієнтації. Геополітичне поле Заходу захищене системою очевидного чи прихованого протекціонізму. Теза нас «там не чекають» має певну основу. Захід є непослідовним у політиці щодо України: періоди підтримки української незалежності змінюються періодами розчарування, байдужості, згортання відносин, внаслідок чого виникає вакуум, який намагається заповнити Росія.

Західні політичні та фінансові економічні структури постійно збільшують список політичних та економічних вимог до України, не завжди адекватно відповідаючи на її вчинки. Економічні відносини розвиваються набагато вільніше, ніж політичні, створюючи дилему: аби Україна стала розвинутою державою, їй необхідні західні капітали й технологія. Але реалії та практика такі, що інвестиції й технології не прийдуть до нашої країни, поки вона є нерозвинутою. Відсутність економічного розуміння Заходом українських реальностей і потреб штовхає її на Схід.

Практичні кроки Заходу щодо радикальної соціально-економічної трансформації України надають дедалі більше підстав для висновку, що Захід переймається не так стратегією економічної модернізації в Україні, як розширенням власного геополітичного та гео економічного простору в Східноєвропейському регіоні, що здається частині населення надто високою, а то й неприйнятною ціною переходу до ринкової економіки (Пашков М., Чальый В. Украина и расширение ЕС: проблемы, последствия, перспективы // Зеркало недели. — 2001. — № 45 (369), 17 ноября. — С. 5).

Підсумовуючи викладене та спираючись на ряд наукових джерел (Стрельчук Н.В. Зовнішня політика України та регіональна безпека країн Південно-Східної Європи // Матер. II міжнар. наук. конф. (Одеса, 24–26 травня 2002 р.) / Уклад. Л.Марголіна; Канад.-укр. Проект «Демократична освіта», МОН України, Ін-т вищої освіти АПН України, Одеська нац. юридична акад. — К.: Ай Бі, 2003. — С. 571–578; Чальцева Е.М. Процесс формирования и осуществления внешней политики Украины за десятилетний период // Там само. — С. 578–593; Україна: поступ у ХХІ століття... // Урядовий кур'єр. — 2000. — 23 лютого; Громадські читання з проблем європейської інтеграції в регіонах України. Аналітичний матеріал. — 2002, вересень–листопад // www.Dialog.me.gov.ua; Гречанінов В.О. Шляхом євроатлантичної інтеграції // Політика і час. — 2003. — № 2. — С. 26–34; Белашов В.Є. Революція в європейських військових справах // Там само. — 2001. — № 5. — С. 23–34), можна логічно наголосити на перспективних завданнях української європейської політики.

1. Виходячи з визначальних для подальшого розвитку України національних інтересів (у сфері державного будів-

ництва і геополітичного утвердження), враховуючи політико-економічний її стан і зазначені вади європейських політичних можливостей, актуальним стає реформування, модернізація та інновація суспільних відносин, підвищення економічного і військового потенціалів, поліпшення міжнародної репутації, повноцінна євроатлантична інтеграція. Для виконання таких завдань треба, як мінімум, надати українській державній політиці прагматизму у вигляді доктрини україноцентризму, зосередити зусилля на поглибленні відносин, передусім, з країнами Європи, а потім — із Росією, США, Канадою та ін. Причому стосунки зі США доцільно будувати з урахуванням американсько-російської геополітичної конкуренції.

2. Досвід європейської політики вказує на потребу обов'язкового розв'язання суперечностей в інтерпретації поняття «багатовекторність», яке й нині є неосягнутим, усвідомлюється як політика без генерального курсу та гарантує доступ до фінансів і технологій на Заході та до природних ресурсів — на Сході, а також є своєрідною страховкою на випадок чогось несподіваного.

3. Особливої зовнішньополітичної гостроти для України набули процеси завершення національної самоідентифікації, вдосконалення й правового оновлення зовнішньополітичної стратегії, пріоритетів зовнішньополітичної діяльності. Отже, розбудова міждержавних відносин повинна спиратися на такі принципи, як активне відстоювання українських інтересів, культивування доктрини «культури миру», етнополітичну толерантність, обопільне виконання досягнутих домовленостей. Щодо власне євроатлантичної інтеграції, то цей рух передбачає рівноправний політичний діалог з ЄС, відмову від укладання нових домовленостей на основі упереджених підходів та ініціатив, залучення до розв'язання як власне українських, так і європейських завдань.

Такий висновок наводить на думку про необхідність укладання документів, що посилюватимуть партнерські взаємозобов'язання України з ЄС і НАТО та конкретизуватимуть перспективи набуття Україною повноцінного членства в цих організаціях. Йдеться про поживлення діяльності, спрямованої на забезпечення вступу України до Світової організації торгівлі, укладання угоди про вільну торгівлю з ЄС, започаткування (щорічних) українсько-єсєвських консультацій стосовно уточнення страте-

гії суспільних реформацій, їх взаємовідповідність формування «об'єднаної Європи», розширення інформаційного простору Європи на Україну, політичного й військово-технічного співробітництва з НАТО.

4. Зважаючи на те що в системі європейської безпеки відбуваються суттєві зміни (НАТО та ЄС з політико-економічних організацій трансформуються в безпекові), українська участь у цій справі має підкріплюватися відповідним геополітичним та військово-технічним потенціалом. Існують об'єктивні передумови того, що «об'єднана Європа» стане вагомим глобальним суб'єктом не лише в економіці. Отже, для України створення європейської системи безпеки — чудова можливість паралельно зі зміцненням особливого партнерства з НАТО розвивати відносини у сфері безпеки й оборони з ЄС. Таким чином, треба активно поширювати в європейському інформаційному просторі думку про нашу роль щодо безпеки на східних єврорубежах, «санітарні заходи» щодо утримання потоку нелегальних мігрантів. Визначальними чинниками успішного просування України цим курсом, на нашу думку, можна вважати:

- досягнення відповідності політичним критеріям підготовки до членства та базовим принципам європейських держав — членів Організації Північноатлантичного договору, таким як плюралістична демократія, верховенство права, дотримання прав людини та іншим положенням, викладеним у Плані дій щодо членства, схваленому Вашингтонським самітом НАТО в 1999 р.;

- послідовну, ефективну та повну реалізацію Державної програми співробітництва України з Організацією Північноатлантичного договору та інших документів двостороннього співробітництва України з НАТО;

- розширення участі України в програмі «Партнерство заради миру», роботі Ради євроатлантичного партнерства тощо.

5. Актуальною постає проблема (беручи до уваги зміст та форми загроз європейській безпеці) побудови безпеки триєдиним шляхом, у площині воєнно-оборонній, розвідувально-поліційній і політико-дипломатичній. Такий підхід формування європейської безпеки передбачає не тільки систему заходів, але й систему органів (інституцій), без яких не може обійтися ця справа: НАТО, ЄС, ОБСЄ, Європол, Інтерпол, РЄ, спецслужби держав Євро-Атлантики.

6. На шляху інтеграції до ЄС слід вивести відносини Україна—ЄС у сфері зовнішньої політики і безпеки на рівень «особливого або асоційованого стратегічного партнерства», певною мірою аналогічного особливому характеру співпраці України з НАТО, що базується на хартії про особливе партнерство між Україною та Організацією Північноатлантичного договору 1997 р. Такі особливі відносини могли б розвиватися на комплексній і системній основі шляхом реалізації взаємодоповнюючих цілей: зокрема, створення спеціального комітету з питань співробітництва у сфері зовнішньої політики, безпеки, військового і військово-технічного співробітництва щодо стратегії інтеграції України до ЄС; поширення на Україну окремих елементів «посиленої стратегії на етапі приєднання» країн-кандидатів до ЄС.

7. Варто зауважити, що український етнос завжди був органічною складовою європейської спільноти не тільки з огляду на своє географічне положення, а й завдяки особливостям культури, тісним взаємозв'язкам зі східноєвропейськими країнами, які нині відроджуються на цивілізованій основі. Невеликий досвід незалежного розвитку держави переконливо свідчить, що європейський вектор української геополітики слід розглядати не у формально-географічному, вузько-географічному чи вузько-прагматичному плані. Йдеться не про те, щоб домагатися формального включення в західні структури, а про те, щоб самим взяти участь у побудові нової Європи. Причини того, що інтеграція України в загальноєвропейський процес відбувається повільно, треба шукати не в зовнішніх, а у внутрішніх чинниках, оскільки Україна не має ще досконалої державності та громадянського суспільства.

8. Реалізація завдань європейської інтеграції вирішальною мірою залежить від прогресу на головному напрямку — забезпечення сталого зростання та прискореного подолання на цій основі розриву в обсягах ВВП на душу населення між Україною та державами-членами ЄС. Одночасно існує і необхідність перетворення соціальної сфери. Йдеться не лише про істотне посилення соціальної спрямованості курсу реформ, а й про його перетворення на важливий інструмент прискорення економічного зростання, зміцнення злагоди і порозуміння в суспільстві. Побудова в Україні соціально орієнтованої ринкової економіки європейського типу — суттєвий чинник успішної інтеграції України до Європи.

IV міжнародна науково-практична студентська конференція «Майбутнє Європейського Союзу та перспективи європейської інтеграції України». З доповіддю «Сучасні відносини між Україною та ЄС в контексті підготовки нової угоди» на конференції виступив Костянтин Єлісеєв, заступник міністра закордонних справ України. 29 травня 2009 р.

Прийом делегації Московського міського педагогічного університету. Підписаний договір про співпрацю. Травень 2008 р.

Перший випуск студентів із Китаю в НПУ імені М.П. Драгоманова.
Червень 2009 р.

Прийм делегації парламенту Канади на чолі
зі спікером Парламенту паном Пітером Мілікеном. Вересень 2009 р.

**Приєм делегації Вільнюського педагогічного університету (Литва)
на чолі з ректором університету академіком Альгирдасом Гайжутісом.
Підписаний договір про співпрацю. Лютий 2008 р.**